

Dijital Şiddeti Farklı Kuşakların Anlatıları Üzerinden Okumak*

Hatice OĞUZ ÖZGÜR**
Metin ÖZKUL***

ÖZ

Araştırmada, internet ve dijital teknolojilerin günlük yaşamda yaygın kullanımıyla ortaya çıkmaya başlayan dijital şiddet olgusuna odaklanılmıştır. Araştırma, sosyo-demografik özellikler bakımından farklı kuşaksal özelliklere sahip bireylerin (Z, Y, X ve Bebek patlaması kuşağı) dijital şiddeti deneyimleme biçimlerini kıyaslamayı ve deneyim farklılıklarını kendi anlatılarından hareketle tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda nitel yöntem ilkeleriyle tasarlanmış olan araştırma, Türkiye'nin çeşitli illerinden gönüllü olarak veri toplama sürecine katılan, dijital şiddeti fail ya da mağdur olarak deneyimlemiş 20 bireyle yapılan derinlemesine görüşmelerle gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın etik izni Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'ndan 11.11.2020 tarihli, 98/12 sayılı karar ile alınmıştır. Araştırmada, katılımcıların dijital şiddet deneyimleri "dijital şiddeti tanımlama", "deneyimlenen dijital şiddet", "dijital şiddet ve toplumsallaşma ilişkisi", "dijital şiddet ve sosyal ilişkiler" temaları üzerinden değerlendirilmiştir. Katılımcıların sergiledikleri veya maruz kaldıkları dijital şiddet eylemlerinin çoğunlukla onların internet ve dijital araç/uygulamaları kullanım alışkanlıkları ve toplumsallaşma koşullarındaki farklılıklarla ilişkili olduğu tespit edilmesine rağmen, şiddetten etkilenme biçimleri bakımından benzer özellikler taşıdıkları görülmüştür. Elde edilen sonuçlar açısından araştırma, dijital şiddet gibi sanal dünyaya ait olan bir eylem biçiminin katılımcıların anlatılarıyla somutlaştırılması ve ilgili literatüre bu kapsamda katkı sağlanması bakımından önemli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Şiddet, Kuşak Farkı, Toplumsallaşma Koşulları, Nitel Yöntem.

Reading Cyberbullying Through the Narratives of Different Generations

ABSTRACT

The research focuses on the phenomenon of digital violence that has started to emerge with the widespread use of the internet and digital technologies in daily life. The research aims to compare the ways in which individuals with different generational characteristics in terms of socio-demographic characteristics (Z, Y, X and Baby Boom generation) experience digital violence and to identify the differences in their experiences based on their own narratives. Accordingly, the research, which was designed with qualitative method principles, was conducted through in-depth interviews with 20 individuals who voluntarily participated in the data collection process from various provinces of Turkey and experienced digital violence as perpetrators or victims. In the study, the participants' experiences of digital violence were evaluated with the themes of "defining digital violence", "experienced digital violence", "relationship between digital violence and socialization", "digital violence and social relations". Although it was found that the participants' experiences of violence were mostly related to their habits of using the internet and digital technology and differences in socialization conditions, it was observed that they had similar characteristics in terms of the ways they were affected by violence. The research is considered important in terms of concretizing digital violence through the narratives of the participants and contributing to the relevant literature in this context.

Keywords: Digital Violence, Generation Gap, Socialization Conditions, Qualitative Method.

1. Giriş

Uygarlığın dönüşümünü günümüzde en hızlı aşamaya getiren unsurlardan biri olan internetin yeni bir iletişim ortamı olarak kullanıcılara sunduğu anlık bilgiye erişim, iletişim ve diğer birçok avantajın yanı sıra dijital dünyanın, şiddet olarak sınıflandırılabilir yansımaları yol açan karanlık bir yüzü de bulunmaktadır.

* Bu araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Hatice Oğuz Özgür tarafından Prof. Dr. Metin Özkul danışmanlığında yürütülerek tamamlanan "Risk toplumu bağlamında kuşaklararası boyutta şiddetin değişen yüzü: Dijital şiddet" isimli doktora çalışmasının verilerinin bir kısmı kullanılarak üretilmiştir.

** **Corresponding Author/Sorumlu Yazar**, Öğr. Gör. Dr., Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, haticeoguz@isparta.edu.tr

*** Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, metinozkul@sdu.edu.tr

Makalenin Gönderim Tarihi: 29.04.2023; Makalenin Kabul Tarihi: 31.05.2023

Citation/Atf: Oğuz Özgür, H., Özkul, M. (2023). Dijital şiddeti farklı kuşakların anlatıları üzerinden okumak. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 51, 356-373. <https://doi.org/10.52642/susbed.1289590>

Yeni medya olarak da bilinen dijital iletişim platformlarında yayınlanan materyalin saklanma ve yayılma kolaylığı dijital şiddetin yaratılmasını kolaylaştırmaktadır (Smith et al., 2008). Bu yönüyle günümüz toplumlarında, dijital ortamlar iç içe olan bireylerin sıklıkla karşılaştıkları ya da karşılaşma ihtimallerinin bulunduğu bu şiddet türü, küreselleşen dünyada, şiddet olgusunun yeni bir türü olarak yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

Gündelik yaşamı kolaylaştırmak amacıyla üretilmiş olan dijital araçların ve uygulamaların kötü niyetle ve amaç dışı kullanımları dijital şiddeti doğuran önemli sebeplerdendir. Konuyla ilgili çalışmalarda dijital şiddet tanımlanırken genel olarak, dijital iletişim araçlarıyla uygulanan psikolojik, cinsel, ekonomik, sosyal bakımdan herhangi bir kişi ya da gruba zarar vermeyi amaçlayan eylemler ifade edilmektedir (Privitera & Campbell, 2009; Piotrowski, 2012). Dolayısıyla dijital araç ve uygulamaları (telefon, sosyal ağ platformu, e-posta, sohbet uygulamaları, SMS, MMS, vb.) kişi ya da kişileri kandırmak, dolandırmak, kontrol etmek, baskılamak, korkutmak, yıldırım, aşağılamak, tehdit etmek, hedef göstermek amaçlı kullanılmak dijital şiddet eylemlerini doğurmaktadır (Tamer & Vatanartıran, 2014). Dijital şiddet, elektronik sistem üzerinden iletişim kurmak üzere kullanılan herhangi bir araç ile gerçekleştirilebilir. Bu şiddet türü etkileri bakımından, geleneksel (konvansiyonel) şiddetin fiziksel tepkiler/zarar verme dışındaki hemen tüm özelliklerini kapsamaktadır (Cebecioğlu & Altıparmak, 2017; Genç, 2016; Mishna et al., 2012; Kanbur & Kanbur, 2018).

İnternet kullanım oranı tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de her geçen yıl artmaktadır. Bu oran 16-74 yaş grubundaki bireylerde 2021 yılında %82,6 iken 2022 yılında %85’tir (TÜİK, 2023). Konuyla ilgili literatürde, internet kullanımının artmasıyla birlikte dijital şiddet deneyimlerinin de artış gösterdiği çeşitli araştırmalarda ifade edilmektedir (Cebecioğlu & Altıparmak, 2017; Çıtak & Yücel, 2022; Karaboğa & Işık, 2021; Yıldırım, 2019). Dolayısıyla dijital iletişim araçlarını kullanan hemen herkes planlı ya da beklenmedik biçimde dijital şiddet deneyimleme riskiyle karşı karşıyadır (Modecki et al., 2014; Oğuz Özgür & Özkul, 2022).

Dijital şiddet mağdur ya da fail olarak deneyimleme durumu kişilerin dijital iletişim araçlarıyla olan ilişkilerine (kullanım sıklığı, süresi, amacı vb.) göre değişebilmektedir. Örneğin, internette geçirilen süre arttıkça (Özmen, 2018; Barındık, 2021; Yiğit & Seferoğlu, 2017), problemler internet kullanım davranışları arttıkça (Altundağ, 2016; Özmen, 2018) dijital şiddet deneyimlenme durumu da artmaktadır. Dijital şiddet deneyimlemeyle ilişkilendirilen demografik ve sosyo-ekonomik faktörler de konuyla ilgili araştırmalarda tespit edilmiştir. Örneğin yaş faktörü üzerinden inceleme yapıldığında, gençler orta yaşlılara; orta yaşlılar yaşlılara göre daha yüksek oranda dijital şiddet deneyimlemektedir (Kaplan, 2022; Oğuz Özgür & Özkul, 2022; Şener & Abınık, 2023; Barındık, 2021). Cinsiyet özelinde değerlendirme yapıldığında erkekler kadınlara kıyasla daha fazla dijital şiddet deneyimi yaşamaktadır, fakat mağdur olarak dijital şiddet deneyimleme ayrımı yapıldığında kadınların oranı erkeklerden daha fazladır (Pew Research Center, 2023; Şener & Abınık, 2023). Orta gelirli bireylerin dijital şiddet deneyimleme durumları, düşük ve yüksek gelirli bireylere kıyasla daha fazladır (Oğuz Özgür & Özkul, 2022; Patchin & Hinduja, 2006; Şener & Abınık, 2023).

Görüldüğü üzere dijital şiddet oldukça çeşitli değişkenlerle ilişkilidir. Bu çalışmada dijital şiddet olgusuyla ilişkili deneyimleri etkileyen faktörler kuşaksal farklılıklarla ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Çünkü kuşakların yetiştiği toplumsal dönemin (toplumsal değişimlere dair farklı tecrübeler) koşullarıyla kendilerine özgü oluşan sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri kapsamında bilgi-iletişim araçlarıyla olan ilişkileri de farklılaşmaktadır (Hung et al., 2007; Çaycı & Karagülle, 2014). Bilgi-iletişim araçlarıyla kurulan ilişkilerin farklılaşması dijital alana dair pratiklerini ve dolayısıyla dijital şiddet deneyimlerini de şekillendirmektedir. Bu durumun tartışılması için farklı kuşaklara mensup bireylerin dijital şiddet deneyimlerine dair anlatıları, literatür bilgisi de göz önünde bulundurularak temel alınmıştır. Dolayısıyla dijital bilgi-iletişim araçlarıyla olan ilişkilerini de içerecek biçimde farklı kuşakların dijital şiddet deneyimlerini anlamak çalışmanın amaçları arasındadır. Bu çerçevede bazı yönleriyle teknolojik gelişimin etkisiyle de değişmekte olan toplumsal alanda geleneksel kabul edilen olguların deneyimlenme biçimlerindeki farklılıkların şiddet özelinde somutlaştırılması da hedeflenmiştir.

2. Yöntem

Farklı sosyo-demografik özelliklere sahip kuşakların kendi ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda internet ve dijital teknolojileri kullanımının dijital şiddet deneyimlerini de farklılaştırdığı varsayımından hareketle kurgulanan araştırma, yine bireylerin kendi tanımlamaları ve söylemleri üzerinden tecrübe ettikleri dijital şiddet olaylarının incelenmesini kapsamaktadır. Bu haliyle dijital şiddet deneyimlerinin neden ve nasıl farklılaştığı sorgusu, genellenmiş ve betimleyici bilgilerden çok her biri “sosyal eyleyen” olan katılımcıların kendileri tarafından deneyimlenmiş, anlamlandırılmış ve tanımlanmış olanın bilgisi üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu sebeple de araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Daha açık bir ifadeyle araştırma, yorumlayıcı bir bakış açısından yola çıkarak, dijital şiddet deneyimlemiş farklı kuşaksal kategorilere dahil bireylerin bu fenomenle ilgili algı ve anlam biçimlerini anlamaya çalışmakta ve amaçlı örneklem tekniğiyle belirlenen, Türkiye’nin çeşitli illerinden araştırmaya gönüllü olarak katılım sağlayan 20 bireyle yapılan derinlemesine görüşmelerin verilerine dayanmaktadır. Belirlenen katılımcıların tespitinde, internet ve dijital araç/uygulamaları günlük yaşamlarında çeşitli sebeplerle düzenli kullanıyor olmalarına, dijital şiddet fail ya da mağdur olarak deneyimlemiş olmalarına, Z, Y, X ve Bebek patlaması kuşağını temsil eden yaş aralıklarında olmalarına dikkat edilmiştir. Çalışmanın etik izni Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu’ndan 11.11.2020 tarihli, 98/12 sayılı karar ile alınmıştır.

Verilerin toplanmasının öncesinde konuyla ilgili çalışmalar taranarak yarı-yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Katılımcılarla yapılan bireysel görüşmelerin internet ve dijital araç kullanımı ve dijital şiddete yönelik düşünceler hakkında fikir sahibi olunmasına ve daha dinamik tartışmalara ortam yaratmasına katkı sağlayacağı öngörülmüştür.

Katılımcılara rastlantısal biçimde ulaşılarak araştırma hakkında bilgi verilmiş ve gönüllü olarak veri toplama sürecine katılmayı kabul eden kişilere söz konusu görüşme formu yöneltilerek veriler elde edilmiştir. Pandemi sürecinden dolayı çoğunluğu dijital ortam (çevrimiçi) görüşmeleriyle (WhatsApp, Facetime, Facebook Messenger, BİP vb.) elde edilen (2021-Ocak) nitel veriler ayrıntılı biçimde not alınarak bilgisayar ortamında metin halinde düzenlenmiştir. Katılımcıların kimliklerini gizli tutmak için K1-Y, K2-Y, K3-Z ..., K20-Y (Z, Y, X, B kısaltmaları kuşakları temsil etmektedir) gibi kod isimler kullanılmıştır. Düzenlenen veriler birkaç kez okunarak görüşmeler kendi içlerinde nitel araştırmanın doğasına uygun biçimde bütün olarak anlamlandırılmaya çalışılmış; ardından çeşitli temalar, kavramsal kategoriler ve kodlar belirlenerek çözümlenmiştir. Bu doğrultuda araştırmada, gündelik yaşamında sıklıkla internet ve dijital araçları kullanan bireyler kuşaksal sınıflamalarla ayrılmış ve şiddetle ilgili algıları dijital şiddet özelinde değerlendirilmiştir.

3. Bulgular

Araştırmanın amacına uygun biçimde katılımcıların, sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan önemli görülen yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, gelir durumu, yaşanılan yer ve aile yapısı gibi demografik özelliklerine Tablo 1’de yer verilmiştir. Örneklem grubu içerisinde kuşakların temsiliyle ilgili eşitlik sağlanamamıştır. Bunun en önemli sebebi amaçlı örnekleme sürecinde uygun katılımcıya ulaşılamamasıdır. Ulaşılan gönüllü katılımcılar arasında dijital şiddet deneyimlemiş Y kuşağı üyelerinin yoğunluğu daha fazladır.

Tablo 1. Örneklem grubunun sosyo-demografik özellikleri

Katılımcı kodu	Kuşaksal kategori	Yaş	Cinsiyet	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Çalışma durumu/ Meslek	Gelir Durumu	Yaşanılan yer	Aile Yapısı
K1	Y kuşağı	22	Erkek	Bekâr	Önlisans	Çalışmıyor/ İşsiz	Düşük	İlçe	Çekirdek aile
K2	Y kuşağı	32	Erkek	Bekâr	Lisansüstü	Çalışıyor/ Çevre Mühendisi	Yüksek	İl	Çekirdek aile
K3	Z kuşağı	19	Erkek	Bekâr	Önlisans	Çalışıyor/ Tekniker	Düşük	İlçe	Çekirdek aile
K4	Y kuşağı	40	Erkek	Bekâr	Lise	Çalışıyor/ Şoför	Orta	İl	Parçalanmış aile
K5	Y kuşağı	31	Kadın	Evli	Lisans	Çalışıyor/ Öğretmen	Orta	İl	Çekirdek aile
K6	Y kuşağı	25	Kadın	Bekâr	Lisansüstü	Çalışmıyor/ Sosyolog	Düşük	İl	Çekirdek aile
K7	X kuşağı	48	Kadın	Evli	Lisans	Çalışıyor/ Öğretmen	Orta	İl	Çekirdek aile
K8	Y kuşağı	25	Kadın	Bekâr	Lisansüstü	Çalışmıyor/ Öğrenci	Düşük	Köy/ Kasaba	Çekirdek aile
K9	Y kuşağı	40	Kadın	Bekâr	Lisansüstü	Çalışıyor/ Akademisyen	Orta	İl	Geniş aile
K10	Y kuşağı	22	Kadın	Bekâr	Lisansüstü	Çalışmıyor/ Kimyager	Düşük	İlçe	Geniş aile
K11	Z kuşağı	20	Erkek	Bekâr	Lisans	Çalışmıyor/ Öğrenci	Düşük	İlçe	Geniş aile
K12	Y kuşağı	30	Erkek	Bekâr	Lisansüstü	Çalışıyor/ Eczacı	Orta	İl	Çekirdek aile
K13	Y kuşağı	31	Erkek	Evli	Lisansüstü	Çalışıyor/ Memur	Orta	İl	Çekirdek aile
K14	Bebek patlaması kuşağı	56	Kadın	Evli	Lisans	Emekli/ İşçi	Orta	İl	Geniş aile
K15	Y kuşağı	27	Kadın	Evli	Lisansüstü	Çalışıyor/ Akademisyen	Orta	İl	Çekirdek aile
K16	X kuşağı	49	Kadın	Evli	Lisans	Çalışıyor/ Bankacı	Orta	İl	Çekirdek aile
K17	Y kuşağı	32	Kadın	Evli	Lisans	Çalışmıyor/ Öğretmen	Düşük	İlçe	Çekirdek aile
K18	X kuşağı	46	Erkek	Evli	Lisans	Çalışıyor/ Memur	Orta	Köy/ Kasaba	Geniş aile
K19	Bebek patlaması kuşağı	62	Kadın	Evli	İlkokul	Emekli/ Terzi	Orta	İlçe	Geniş aile
K20	Y kuşağı	27	Kadın	Bekâr	Lisansüstü	Çalışıyor/ İşletmeci	Yüksek	İl	Parçalanmış aile

Araştırmacının verilerle ilgili ortak anlamları keşfetmesi, bu doğrultuda kategoriler oluşturması için dört farklı tema oluşturularak derinlemesine görüşme metinleri analiz edilmiştir. Bunlardan ilki katılımcıların dijital şiddeti, bir şiddet türü olarak nasıl algıladıklarını anlamaya yardımcı olan “dijital şiddeti tanımlama” temasıdır. Bu tema, katılımcıların deneyimledikleri dijital şiddeti nasıl ve hangi unsurlar üzerinden anlamlandırdıklarını tartışmaya katkı sağlamaktadır. İkinci tema, katılımcıların deneyimledikleri dijital şiddetin detaylarını çözümlenmek amacıyla oluşturulan “deneyimlenen dijital şiddet”tir. Bu tema altında katılımcıların sergiledikleri/tanık oldukları şiddet eyleminin ne olduğu, kim tarafından şiddete maruz bırakıldıkları ya da kime şiddet uyguladıkları, bu eylem için hangi dijital platformları tercih ettikleri açıklanmaktadır. Üçüncü tema, katılımcıların toplumsallaşma koşullarını etkileyen faktörlerin dijital şiddetle ilgili deneyimlerine etkisinin tartışıldığı “dijital şiddet ve toplumsallaşma ilişkisi”dir. Dördüncü tema ise dijital şiddet deneyiminin gerek gündelik yaşamdaki gerekse dijital ortamdaki ilişkilere nasıl etki ettiğinin tartışıldığı “dijital şiddet ve sosyal ilişkiler”dir.

3.1. Dijital Şiddeti Tanımlayan Anlatılara Dair

Dijital şiddet deneyimlerinin değerlendirilmesinde öncelikli olarak bu şiddet türünün katılımcılar tarafından nasıl tanıdığı, yaşanan deneyimi dijital şiddet olarak nasıl tanımladıkları üzerinde durulmuştur. Katılımcıların dijital şiddeti tanımladığı ifadelerde şiddet davranışının ne aracılığıyla yapıldığına vurgu yapıldığı gibi yalnızca şiddet davranışının içeriğinin ne olduğunun aydınlatıldığı gözlenmiştir. Bundan dolayı katılımcıların ifadeleri “araca dayalı tanımlama” ve “davranışa dayalı tanımlama” olmak üzere iki kategoride toplanmıştır.

Şiddet uygulama isteğini gidermek için telefon, sosyal medya vb. alanların kullanılması olarak tanımlarım. Telefonla rahatsız etmek, hakaret etmek, ısrarla sosyal medyadan arkadaşlık göndermek, sosyal medya paylaşımlarına şiddet içeren yorumlar yazmak vb. (K9-Y). Y kuşağı üyesi olan bu katılımcı dijital şiddeti tanımlarken, “şiddet” arzusunu gidermek isteyen bireyden yola çıkmıştır. Bireyin şiddet eyleminde bulunmak amacıyla gerçek yaşamdaki araç/gereçlerden, davranışlardan ‘dijital alan’a yönelmesi aslında dijital şiddetin özünü oluşturmaktadır. Sergilenen eylemin temeli karşı tarafa ‘bir şekilde zarar verme’ye dayanmaktadır. Bu eylem katılımcının ifadesinde de yer alan hakaret etme, ısrarlı takip, rahatsız etme gibi gerçek yaşamda da yapılabilen eylemlerdir. Başka bir Y kuşağı katılımcı, *İnternet üzerinden insanları kandırmak, dolandırmak gibi davranışlar.* (K4-Y) olarak tanımlayarak dijital şiddet eyleminin sergilenmesinde internetin işlevselliğine vurgu yapmaktadır. Buna benzer başka bir ifade X kuşağı üyesi tarafından şöyle belirtilmiştir: *Argo terimlerle (şabsıma ve başkasına yapılan) internetten, telefonda sürekli rahatsız edilmek.* (K7-X).

Dijital şiddeti tanımlamaya yönelik anlatılarda bilinen davranış türleriyle ilgili şunlar aktarılmıştır: (...) *baskı, tehdit, küçük düşürme vb. her türlü baskı, zorlama veya manipülasyon içeren davranışın kitle iletişim araçları kullanılarak uygulanmasıdır. Özellikle sosyal medya platformları kullanılarak yapılan tehdit, şantaj vb. davranışları bu kapsamda değerlendiriyorum.* (K8-Y). (...) *İnternet üzerinden yapılan her türlü taciz, şiddet, ayrımcılık içeren mesaj ısrarlı takip hakaret aşağılamayı dijital şiddet olarak değerlendiriyorum.* (K10-Y). *Dijital şiddet; insanların birbirine kitle iletişim araçları üzerinden küfür, hakaret, tehdit, cinsel taciz, şantaj, maruz bırakma, görmezden gelme, baskı altında tutma gibi saldırgan davranışlar sergilemesidir.* (K12-Y). *Sosyal platformlarda, psikolojik, cinsel, kişilik özelliklerine, ekonomik vb. alanlarda kişiye karşı yapılan bilinçli veya bilinçsiz rahatsızlık verilmesidir.* (K19-B). Aktarılan ifadelerde katılımcıların, dijital şiddete aracılık eden teknolojik araç ve uygulamalarla ilgili yaygın olarak “sosyal medya”, “internet”, “telefon”, “kitle iletişim aracı” gibi kavramları kullandıkları görülmektedir. Dijital şiddet eylemleriyle ilgili de çoğunlukla sözel ve psikolojik şiddet kapsamında yer alan davranışlardan örnekler vermektedirler.

3.2. Deneyimlenen Dijital Şiddete Dair Anlatılar

Bireylerin dijital araç ve uygulamalarla olan ilişkilerine göre deneyimlenen dijital şiddet eylemlerinin de farklılaştığı gözlemlenmiştir. Araştırmaya katılan çeşitli kuşak üyeleri, dijital şiddet deneyimini Facebook, Twitter ve Instagram gibi sosyal medya uygulamaları başta olmak üzere internet (çevrimiçi ortam) aracılığıyla tecrübe etmişlerdir. Katılımcıların aktarımlarına göre bu uygulamalarda yer alan şiddet eylemi sergileyen profillerin en dikkat çekici özellikleri siyasi ve ayrımcılık içeren paylaşımlarda bulunuyor olmalarıdır: *Facebook, Tiktok gibi uygulamalarda rastladım. Partizan kişilerdi. Abartılı fikirler paylaşıyorlardı.* (K4-Y). *Sosyal medya araçlarından Twitter üzerinde birkaç kez rastladım. Genellikle ideolojik sebeplerden ötürü birkaç kez dijital şiddete maruz kaldığım için şiddet uygulayan tipler genellikle erkek, birilerine ya da o birilerinin fikirlerine bağnazca kendini adayan profildeki insanlardı. Bu profiller günlük yaşam paylaşımlarının yanı sıra ideolojik/politik paylaşımlarda da bulunuyorlardı.* (K12-Y).

Birden fazla kez dijital şiddetle karşılaşmış olan Bebek patlaması kuşağı üyesi katılımcı, dijital şiddet faili olan kişilerin hesaplarıyla ilgili farklı bir özelliğe dikkat çekerek bu kişilerin profillerinde çok fazla paylaşım yapmadıklarını ifade etmiştir. *Facebook, Whatsapp, Instagramda. Kimileri profillerinde fazla bilgi göstermeyen kimileri de erkek, faşistçe bulduğum paylaşımları olmuş bireylerdi.* (K14-B). Katılımcıların anlatılarında çeşitli sosyal medya platformlarındaki anonim veya sahte hesaplarca sergilenen şiddet eylemleriyle karşılaşmıştır. *Facebook. Anonim hesap genelde.* (K1-Y). *Twitter. Bu profiller genellikle erkek ve anonim hesap.* (K8-Y). *Instagram, Facebook fake (sabte) hesap olanlar vardı.* (K6-Y).

Dijital şiddet eyleminde bulunanlar arasında sosyal medya uygulamalarında gerçek özelliklerini ya da gerçek yaşama dair bilgilerini paylaşan profillere/kişilere de rastlanmaktadır. Y kuşağı üyesi olan

katılımcının deneyimi şöyledir: *Instagram şiddete maruz kaldığım hesabım fake (sabte) hesap özellikleri yoktu. Yani kişisel verilerinin ne kadarını sabiden belirtmiş olduğumu bilemesem de paylaşmış olduğum birkaç fotoğrafı, takipçilerim olduğum arkadaşları ve profil resmi vardı.* (K13-Y). Bu anlatıya göre failin gerçek yaşamındaki kimliğini dijital alandaki profiline de yansıttığı görülmektedir. Kendisi şiddet eyleminde bulunan Z kuşağı üyesi bir başka katılımcı ise dijital şiddet eylemi sergileyen kişilerin dijital alandaki varlıklarıyla ilgili şunları aktarmıştır: *(...) Sanal ortamda dijital şiddet uygulamayı amaçlayan bir kişi oldukça masum imajı yaratarak zararlı biri olarak görülmektedir (...).* (K11-Z). Bu ifadeler referans alınarak dijital şiddet failinin aslında normal bir birey gibi davranabildiği ve bu durumun karşındaki kişide (mağdurda) herhangi bir şüphe, güvensizlik ya da korku durumu yaratmadığı yorumu yapılabilir. Y kuşağı üyesi sosyal medya aracılığıyla dijital şiddet mağduru olan katılımcıların anlatımları da bu yorumu destekler niteliktedir: *Sık kullanılan sosyal medya hesaplarında (ki sadece şu anda birini kullanmaktayım.) Profiller değişken olabiliyor, birinde bir bayan resmi varken bir diğerinde çiçek resmi de olabiliyor.* (K17-Y). *Sosyal medyada rastladım. Bunların profilleri cabil, aciz, kültürsüz, bencil. Onlar için içerik önemli değildir. Kendi fikirlerine uymayan her konuda şiddete başvuruyorlar.* (K5-Y). Dijital şiddet eyleminde bulunmayı amaçlayan kişilerin kullandığı platformlarda kendilerini temsil etmek amacıyla oluşturdukları profillerin gerçeği yansıtmamasının ya da tutarlı içerikler paylaşıp paylaşmamasının önemli olmadığı anlatılar üzerinden anlaşılmaktadır.

Y kuşağı üyesi dijital şiddet eyleminde bulunmuş katılımcılardan birinin deneyimlediği olay şöyledir: *Facebook'ta parti konusunda anlaşmazlık yaşadığım kişilerle karşılıklı küfürleştik. Benim savunduğum parti hakkında onlar küftü, ben de biraz bu konuda hassas davranırım, sonuçta savunduğum bir ideoloji var, bir şekilde bu parti onu yansıtıyor. Aptal aptal yorumlar yapıp küftüler yok öyle değil böyle, bilmem ne diye, ben de onlara küftü. Hep zaten böyle siyasi sebepli tartışmalara giriyorum internette.* (K4-Y). Aynı sosyal medya platformunda yaşanan bir diğer olay ise farklı katılımcı tarafından şöyle aktarılmıştır: *Facebook'tan paylaşımın altında haksız şekilde küfürlü yorumlar ve paylaşımlar paylaşıldı şahsıma dair.* (K1-Y). *Twitter üzerinden yaşadığım bir deneyimimi aktarıyorum: Kendini Türkçe sevdalı bir Türkçü olarak tanıtan bir kadın kullanıcıyı üslubuma çok da dikkat etmeden yaptığı yazım hatası yüzünden eleştirdim. İkili konuşmalardan sonra araya bu kullanıcının arkadaşı başka bir erkek girerek '... mısın nesin? Doğru düğün konuşacaksın bu kızla.' minvalinde bir şeyler yazdı. (...) (K12-Y). "Bir konu hakkında yapılan yoruma sadece kendi görüşlerimi, olaya başka bir pencere ile bakılması gerektiğini ifade eden birkaç cümlelik yazımın altına küfürlü yazılar, terörist ilan etmeler, vatan haini olduğumu ifade eden yazılar bir saldırgan ifade ile ardı ardına geldi. Benim yazımda hiçbir saldırgan dil yoktu. Birçok kişi eleştirel bakış açısına sahip değil, sorgulamayan ama saldıran söylemleri ile sadece rahatsızlık vermeyi hedefleyen sürü içgüdüleri ile davranan bireylere cevap yazmanın anlamı yok. Çünkü sadece kendi bildiğini düşündükleri doğrular var. Başkalarının doğruları onlar için affedilmez yanlışlar olarak gördüklerini düşünüyor.* (K14-B). Katılımcıların aktarımlarında görüldüğü üzere tecrübe edilen şiddet olayları, sözel şiddetin dijital alana yansımış birer örneğidir.

Dolandırıcılık ve insan kandırmanın örneklerini de tecrübe eden katılımcıların yaşadıkları olaylar şöyledir: *Benim sosyal medya hesaplarım kopyalanarak çalındı ve gerek arkadaşlarım gerekse akrabalarım benim adımla vererek dolandırıcılık yapılmıştır ve onları mağdur etmiştir. Ben olduğumu zanneden bazı tanıdıklarım kandırıldı, hesabım silindi daha sonra. Bir şey yapamadım. Kim olduğumu falan bilmiyordum çünkü, biraz araştırdım bulmak da çok zormuş zaten. (...) (K5-Y). Instagram hesabımın aynısı oluşturularak dolandırıcılık yapıldı. Hesabımdaki kişilere mesaj atılıp bir link gönderildi ve bunun üzerinden para istendi.* (K6-Y). *(...)Twitterda takip isteğini kabul ettiğim bir hesap, önce benimle konuşmaya çalıştı. Tanımadığım için çok konuşmak istemedim. Ardından fotoğraflarımı çalıp yüzümü çıplak kadın fotoğraflarının üstüne koydular ve beni tehdit ettiler, para istediler. Gören zaten o fotoğrafların bana ait olmadığını anladı, saçma ve alakasız fotoğraflardı. Bunu hiç zaman kaybetmeden eşime ve babama söyledim. Bir avukata danışıp bilirim suçlarına suç başvurusunda bulduk, ancak bir sonuç çıkmadı. Sözde Twitter'ın merkezî yurt dışında olduğu için hesaplara erişime izin vermiyorlarmış.* (K15-Y). *Herhangi bir dijital sosyal medya platformunda dolandırma amacıyla hareket eden saldırgan olarak, sosyal medyada reklamlar özelliğini kullanmayı hedefleyerek kendimize bir banka seçmekteyiz. İlk basamakta seçtiğimiz bankanın sosyal medya profilinin ikizini oluştururuz. Bir sonraki adımda yine seçilen bankanın internet bankacılığı ara yüzünü yine olduğu gibi kopyalarız ve orijinali ile aynı siteyi elde ederiz. URL'sini de benzerleştiriz. Orijinal adrese benzeresi için bazen araya nokta koyulmaz bazen ise adresin sonuna başka uzantılar ekleriz. Orijinale ne kadar çok benzerse inandırıcılığı bir o kadar çok olur. Şimdi birinci adımda hazırladığımız bankanın sabte sosyal medya profili üzerinden bir reklam veriyoruz. Sabte kampanya reklamını gören mağdur, reklam uzantısına tıklayarak ikinci adımda hazırlanan sabte internet bankacılığı sayfasına yönlendirilir. Etrafımızda da gördüğümüz üzere*

genellikle orta yaş ve yaşlı kesimin teknoloji ile arası iyi olmaması nedeniyle bu numaraya kolayca düşülmektedir. Çünkü bilinçsiz kullanıcılar çoğu zaman URL adresi gibi önemli yerleri kontrol etmeyi ihmal ederek direkt doğru siteye geldiğini zannederek kişisel bilgilerini girmektedir. Böylece karşımızdaki kişiye hem maddi hem manevi istediğimiz zararı vermiş oluyorduk. Bu yöntem sadece binlerce numaradan birisidir. (K11-Z).

Bir başka katılımcı, elektronik cihazına zararlı yazılım gönderilerek ve ardından da para ile tehdit edilerek dolandırıcılığa maruz bırakılmıştır: Benim bilgisayarımdaki tüm verilerimi bilgisayar korsanlarının geliştirdiği fidye virüsü nedeniyle kullanamaz hale geldi. 12 yıllık akademik bilgi birikimim ve veri tabanım söyledikleri ücreti ödemediğim için kayboldu. Bitcoin üzerinden ödeme talep ettikleri içinde belirttikleri ücreti ödemediğimde çözüleceği noktasında bir teminat yoktu. (...) (K2-Y).

Katılımcıların anlatılarında cinsel şiddet ve istismarla ilgili örnekler de yer almaktadır: Bir defasında Instagramıma bir erkek tarafından cinsel organ resmi gönderilmişti, beni çok sinirlendiren ve rahatsız eden bir olaydı. (...) (K10-Y). Yaklaşık olarak 1,5 yıl önceydi. O zamanlar hesabımın gizlilik ayarlarını aktif hale getirmemişim. Daha önce paylaşmış olduğum bir fotoğrafıma bir yorumla başladı taciz. Ashında ilkin bunun taciz olduğuna kanaat getirmemiş, masum bir kompliman olduğunu düşünmüştüm. Yorumda 'very handsome' falan yazıyordu. Buna müteakibin ben de kibirlilik olsun diye teşekkür mahiyetinde birkaç kelime yazmıştım. Daha sonrasında bu kişi, mesaj bölümünden sohbet etmeye çalıştı. Kısa cevaplar ile geçiştirmeye çalıştım ama ısrarla sürdürmeye devam etti. Bir müddet sonra cevap yazmayı kestim ve üstelik gelen mesajları okumamaya başladım. Üzerinden birkaç gün geçtikten sonra aynı hesaptan bir görüntü geldi. Merak duygusuyla mesajı açınca büyük bir şok yaşadım. Hesabın sahibi girmiş olduğu tuvaletten vücudunun arka tarafından çıplak bir fotoğrafını çekip atmıştı. (...) (K13-Y). Yapacakları bir test için kullanılmış kız çocuk çorabı satın almak isteyen bir ileti almıştım, ne testi vs. diye sorgularken örnek resimler gönderdi ve tüm resimlerde kız çocukları sadece külotlu çoraplı ve belden aşağı çekilmiş resimleri vardı. (...) (K17-Y).

Katılımcıların deneyimledikleri dijital şiddet içerikli davranışların çoğunluğunun "tanımadıkları kişiler" tarafından yapıldığı gözlenmektedir. Bu doğrultuda failer de çoğunlukla tanımadıkları kişilere dijital şiddet uygulamaktadırlar.

Ayrıca mağdurların genel olarak bu durumla nasıl başa çıkmaları gerektiğiyle ilgili hemen hemen aynı yöntemi kullandıkları (hesabı engelleme davranışı), bu konuda ilgili birimlere şikâyet etme ya da güvenlik güçlerine bildirme gibi alternatif mücadele yöntemlerine başvurmadıkları ve çoğunlukla da bu yöntemleri bilmedikleri tespit edilmiştir. Katılımcıların bazılarının yanıtları şöyledir: O an inanılmaz rahatsız oldum ve hemen büyük bir hicap duygusuyla o hesabı engelledim. Ve sanırım birkaç saat telefonu elime alamadım. (...) (K13-Y). Açıkçası endişe duydum ve engelledim hesabı. Artık tanımadığım kişilerden gelen mesajlarla ilgili dikkatli davranıyorum. (K10-Y). (...) Ben de sonra yeni hesap açtım, şimdi daha dikkatli olmaya çalışıyorum. Çünkü ne kadar ileri gidebileceklerini kestirmek zor. (K5-Y). (...) neden böyle bir cevaba maruz kaldığımı hâlâ anlayabilmiş değilim. Çok sinirlendim. Yazdıklarımı sildim sonra da o kişileri engelledim. (K12-Y). (...) ben de onlara küftüm sonra da hesabı engelledim. (K4-Y). Görüldüğü üzere dijital şiddeti deneyimlemek katılımcılarda kaygıya sebep olduğu gibi bir daha şiddetle karşılaşmamak amacıyla temkinli olmayı da beraberinde getirmiştir.

Katılımcılardan, deneyimledikleri dijital şiddet özelinde kişilerin bu eylemlere başvurma nedenlerini açıklamaları istendiğinde "dijital ortamın sunduğu imkânlar", "toplumsallaşma şartlarından kaynaklanan nedenler" ve "kişilerden kaynaklanan nedenler" olmak üzere üç ana nedene ulaşılmıştır. İnternet ortamının denetlenebilirlik durumunun yeterli olmaması, suç işleyenin ya da şiddet uygulayanın yakalanamaması gibi sebepler içinde şiddet uygulama isteği olanları bu alana yönlendiriyordur. (K4-Y). Tanınmama. Yani insanlar sosyal medyada kimsenin onları tanımayacağına güveniyorlar, nasıl olsa kimse benim kim olduğumu anlayamaz diye de istedikleri gibi davranıyorlar. Haklılar da ashında, sabte isimlerle, sabte resimlerle herkes gizlenebilir. (K17-Y). Bu katılımcıların ifadelerine göre sanal ortamda eylemlerin denetlenebilir olmaması, kişilerin takibinin ve tespitinin güç olması; onların daha özgür davranmalarına ve gerektiğinde şiddet eylemlerini çekinmeden sergilemelerine yol açmaktadır. Benzer ifadeler farklı katılımcılarda da yer almaktadır. İnsanların kendilerini internette rahat hissetmeleri, nasılsa kimse bilmez, kimse beni tanıyamaz, kimse beni bulamaz gibi düşüncelerle rahat hareket etmeleri. (K1-Y). Kişilerin birbirini fiziksel olarak görmemesi şiddet uygulamaya kişiyi yönlendiriyor bence. Çünkü şiddet uyguladığı kişi kendini nasıl bulabilir ki, bulamaz, çok zor. (K3-Z).

Ablâk eksikliği ve değer yargısı değişmiş bir toplum içinde yetişmeye başlamak. Çocukluğumuzda bize kimseye zarar vermememiz tembihlenirdi, sürekli büyüklerimiz bizi kontrol ederdi ama şimdi böyle değil, kim kimden ne koparabilirse... Ee sanal ortam da buna yardım ediyor. (K2-Y). Bu katılımcıya göre şiddet eyleminin temelindeki problem

toplumsal değerlerin kazanımındaki eksikliklerdir. Bazı katılımcılara göre ise şiddetin sebebi bireysel kaynaklıdır: *Bastırılmış şiddet duygusuyla hareket edip başkaları üzerinden bunu çakara dönüştürmeye çalışıyorlar, böyle tatmin ediyorlar kendilerini, dijital ortam da bunun için en kolay yer.* (K12-Y). *Bence tamamen kişinin karakter özelliklerinden kaynaklı. Çünkü herkesin imkânı var ama çoğu kimse şiddet uygulamıyor.* (K16-X).

Anlatılar arasında özellikle dijital araç ve uygulamaların yaratmış olduğu sanal ortamın yeterli seviyede denetlenebilir olmamasına ve sınırsız özgürlük sunması durumuna ayrıca dijital şiddet davranışı sergileyenlerin olumsuz kişilik özelliklerine vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu doğrultuda katılımcıların ifadelerinde; erişimin kolay ve yaygın olması, menfaat sağlama, ahlaksızlık, bastırılmış şiddet duygusunu açığa çıkarma, kişisel tatmin, tanınmama kodları ön plana çıkmıştır.

3.3. Dijital Şiddet ve Toplumsallaşma İlişikisine Dair Anlatılar

Bireyin toplumsal aktöre dönüşme sürecindeki deneyimlerinin, gündelik yaşamda örneğin eğlence amacıyla internet üzerinden oyun oynarken maruz kaldığı ya da çevrimiçi görüşme sırasında uyguladığı dijital şiddet eylemiyle ilişkisinin incelendiği bu aşamada farklı toplumsallaşma koşullarına sahip kuşakların dijital şiddet deneyiminden de farklı şekillerde etkilendikleri tespit edilmiştir.

Anlatılarda, toplumsallaşma ve dijital şiddet ilişkisinin genellikle toplumsallaşma koşullarını etkileyen faktörlerden; demografik faktörler, şiddet davranışının öğrenilebileceği ortamlar, şiddet uygulayan grubun ortak kabul edilebilecek özellikleri, toplumsallaşma ortamının şiddete yönlendiren özellikleri gibi faktörler üzerinden açıklanmaya çalışıldığı görülmüştür.

Y kuşağı üyesi olan katılımcılardan bazıları şiddet eylemi ile eğitim konusuna dikkat çekerek, eğitim seviyesi düşük olan bireylerin şiddet eylemlerine daha fazla yöneldiğini ifade etmişlerdir. *Diğerlerini bilemiyorum ama eğitimle ilişkisi var bence. Cabil olanlar bu davranışı yapar ancak.* (K4-Y). *Eğitimle ilişkisi olabilir. Çünkü eğitimi, yaşı, tecrübesi olmayanlar daha çok şiddete meyilli oluyor.* (K1-Y). Fakat başka bir Y kuşağı üyesi katılımcı farklı yönde bir ifadeye bulunarak, eğitim seviyesinin düşük ya da yüksek olmasından ziyade şiddete yönelme eyleminin ahlakla ilişkisi olduğunu belirtmiştir. *(...) eğitim düzeyi internetteki olumsuz içerikleri azaltma ya da düşürme yönünde bir etkiye sahip değil. Çünkü ilk önce ahlak sahibi olması gerekiyor toplumun her kesiminin. Kısaca eğitimi yüksek bir insansın. Lâkin çocuğuna internet ortamında takip edemediğin paylaşımlar izlemesine izin verdiğin sürece ya da bunu bir kurtulma olarak gördüğün sürece. Eğitilmiş insan olman değişmez. Lâkin yetiştirdiğin çocuk bu ortamlarda gördüğü paylaşımları ahlak edinme dönemine denk gelmektedir. Bundan dolayı da eğitim ile düzeltilemeyecek sorunlar sürekli artmaktadır.* (K2-Y). Bir başka katılımcı: *Bu konuda ne desem yalan olur çünkü öyle şeyler görüyoruz ki inanılmayacak statüdeki insanlar hangi davranışlarda bulunuyorlar o nedenle bunun daha çok insan olmak ile ahlaklı olmak ile alakalı olduğunu düşünüyorum.* (K10-Y).

Bazı katılımcılara göre dijital şiddet davranışlarıyla yalnızca eğitim seviyesi değil diğer demografik özellikler de ilişkilidir: *Eğitilmiş bireylerin kendisini çok üstün görmesi nedeniyle sorun yaşadığını düşünüyorum, erkeklerin dijital şiddete daha yatkın olduğunu düşünüyorum, 35 yaş üzeri bekâr beylerin yatkın olduğunu düşünüyorum, karşı cins ile iletişimde başarısız olan bireylerin (eğitimsiz grup) daha yatkın olduğunu düşünüyorum. Yaşadığı bölge açısından küçük şehirlerde yaşayanların meyilli olduğu kanaatindeyim.* (K9-Y). *Erkeklerde bu saldırı daha acımasız ve cinsel saldırı boyutunda daha fazla oluyor. Eğitim seviyesi düşük olanlarda oran fazla iken eğitim seviyesi yüksek bireylerde de ne yazık ki oran sıfır değil belki %10-%20 diyebilirim. Yaş boyutu ile karşılaştırma yapmak gerekirse saldırganın saldırma alanıyla ilgili değişiklikler görülebilir. Örneğin cinsel saldırıda, kişifürlü ifadelerde yaş fark etmiyor, belki eğitim düzeyi yüksek olursa bir nebze azalıyor diyebilirim. Tabi ki bunlar benim gözlemlerim.* (K19-B).

Z kuşağı üyesi olan bir katılımcıya göre ise dijital şiddet demografik özelliklerden bağımsız, çoğunlukla dijital sistemle ilgili bir eylemdir: *Bunun demografik özelliklerle çok fazla ilişkili olduğunu düşünmemekteyim. Ama bazı özellikler de öne çıkıyor. Mesela ergenlik dönemindeki erkek çocuklarda dijital şiddet davranışını daha fazla gözlemlemekteyim. Bununla orantılı olarak maddiyat oldukça önemli bir faktördür. Çünkü yapılan siber saldırılar için kullanılan sistem ve özelliklerin belli bir seviyede olması gerekmektedir. Kullanılan işletim sistemlerinin her zaman bir güvenlik açığı bulunmaktadır. Bu güvenlik zafiyetleri dijital şiddetleri artırmaktadır.* (K11-Z). Benzer anlatılar farklı katılımcılardan da dinlenilmiştir: *(...) sayılan değişkenlere çok da bağlı olduğunu düşünmüyorum. Eğitim seviyesi yüksek insanların da öfke kontrol problemi olabilir, bir kadın da bir erkeğe nazaran daha zorba olabilir, bazen çocuklar ya da yaşlılar da yetişkinler kadar merhametsiz olabiliyor.* (K12-Y). *Yaş, cinsiyet ya da eğitim durumu ile ilgili olduğunu*

düşünmüyorum. Çünkü sapkınlıkları 16 yaşta da 66 yaşta da duyuyoruz. Ya da üst düzey bir insanda da duyabiliyoruz. Cinsiyet de erkek oranı yüksek görünse de kadınların da bu oranda düşük olmadığı aşikâr. (K17-Y).

Dijital şiddet davranışı sergileme ve demografik değişkenler arasındaki ilişkiyle ilgili katılımcıların görüşlerinin iki gruba ayrıldığı gözlenmektedir. Bir kısmı daha çok eğitim ile kazanılması gereken ahlak olgusu üzerinde dururken bir kısmı da diğer demografik değişkenlere vurgu yapmıştır.

Katılımcılardan; demografik değişkenler ve dijital şiddet olgusu ilişkisine yönelik değerlendirmelerini destekleyerek genişletmelerini sağlamak amacıyla, dijital platformlarda şiddet eğiliminde olanların bu özelliklerini internet ortamında mı kazanıyor oldukları yoksa gerçek hayatta öğrendiklerini dijital ortama mı taşıyor olduklarıyla ilgili görüşleri de istenilmiştir. Ayrıca gerçek hayattan taşıyorlar ise dijital ortamın bu konudaki kolaylaştırıcı ya da zorlaştırıcı etkilerinin neler olabileceğini, tecrübeleri doğrultusunda anlatmaları istenilmiştir. Alınan yanıtlar doğrultusunda “şiddeti öğrenme ortamı” kategorisi oluşturulmuştur. Katılımcıların önemli kısmının görüşü şiddetin gerçek yaşamdan öğrenilerek dijital ortama taşındığı üzerinedir. *Gerçek hayattan öğrenerek uyguluyorlardır bence. Bir insanın aslı neyse her ortamda öyle davranır. Ee internet de kontrol edilemez olduğundan burada daha çok şiddet sergileme imkânı buluyorlar. (K4-Y). Kötü her zaman kötüdür dijital ortamda da gerçek yaşamda da bu kötülüğünü yapmaktan kaçınmaz. Kişiler gerçekte nasılsa internette de öyle davranıyorlardır diye düşünüyorum ben. (K5-Y). Aslında şiddet insanın içinde bazen bunu gizleyip farklı isimle dijital ortamda sergiliyorlar, en önemlisi insanların yüzümüzü söylemeye cesaret edemediklerini rahatlıkla dijital ortamda ifade ediyorlar, bu git gide artıyor ve had bilinmiyor, çok acımasızca eleştiriler yapıyor, haklı olmak ya da olmamak önemli değil. (K18-X). Bana kalırsa gerçek hayatta edinmiş olduklarını sosyal medyadan imtina etmeden uygulama fırsatı yakalıyorlar. Zaten sosyal medya da buna çok uygun bir ortam, kullanıcılara büyük bir özgürlük ve saklanma alanı sunuyor. (K13-Y). Bence günlük yaşantılarında var olan şiddeti dijital platformlarda daha saldırgan biçimde sürdürüyor. Bu dili evine gelen misafirine, komşusuna veya iş arkadaşına aynı şekilde aynı tempoda yapamadığını düşünüyorum. (K14-B). Bence internet bir araç. İçerisinde olan kötülükleri internetle daha kolay dışa vurabiliyor ve bunu çeşitli şekillerde yapıyorlar. (K15-Y). Dijital şiddet eğilimi ile geleneksel şiddet benim açımdan farklıdır. Bu yüzden geleneksel şiddetin gerçek hayatta daha fazla kazanıldığını düşünürken dijital şiddetin sanal ortamda kazanıldığını düşünmekteyim. Dijital ortamdaki gizlilik, şiddet eğilimindeki kişiye bir güven kaynağı olmaktadır. Lakin gerçek hayatta yaşanan fiziksel ve psikolojik şiddet ilerleyen zamanda dijital şiddetin oluşmasında temel oluşturuyor diyebilirim. (K11-Z).*

Katılımcılardan biri ise aktarılanlardan zıt bir düşünceyle şiddetin dijital ortamda öğrenildiği görüşündedir. *İnternet ortamında kazanıyorlar. Çünkü gerçek hayatta söyleyemediklerini sosyal medyadan yansıtıyorlar. Bir de internette baktıkları şeyler hep şiddete yönelik şeylerse uygulamak da onlara kolay geliyor. Başkası da burada şiddet davranışı gösteriyor ben de yapabilirim diye düşünüyorlardır. (K1-Y).*

Bir kısım katılımcı ise şiddetin öğrenildiği ortamların birbirleriyle ilişkili olduğu görüşündedir: *Bu iki kavram birbiri ile iç içe. Yani çocuk evinde gördüğü şiddeti benimsiyor ve dijital ortamdaki şiddet de bu durumu kamıksamasına sebep oluyor. Sonra da bu davranışları kazanıyor. Aynı durum tersi içinde geçerli. İnternette öğrenip ailesi içinde de arkadaşlarına vb. sosyal çevresine de uygulama davranışı kazanıyor. (K2-Y). Bence bu bir çeşit karşılıklık içeriyor artık. Elbette şiddet eğilimli insanlar bu mecralarda da karakterlerini bir noktada mubakkak yansıtıyor fakat bu teknolojinin içine doğan nesil daha çok bu mecralarda öğreniyor bence. (K10-Y).*

Katılımcıların dijital platformlarda şiddet eğiliminde olanların bu özelliklerini internet ortamında mı kazanıyor oldukları yoksa gerçek hayatta öğrendiklerini dijital ortama mı taşıyor oldukları ile ilgili görüşleri çoğunlukla şiddetin gerçek yaşamda öğrenilerek sanal ortama taşındığı yönündedir. Fakat azımsanamayacak bir kısım katılımcı da her iki durumun da birbiri ile ilişkili olduğunu, şiddet uygulayanın kişilik özelliklerinin rolünün olduğunu ve teknolojik imkânların da göz ardı edilemeyecek derecede kolaylaştırıcı özelliklere sahip olduğunu belirtmişlerdir.

Bu görüşlere ek olarak, gündelik yaşamda ne tür ortamların ya da imkânların insanları şiddet üretmeye yönlendirdiğine dair de katılımcılardan görüş istenmiştir. Alınan yanıtlarla “toplumsallaşma koşullarının şiddete yönlendiren özellikleri” kategorisi zenginleştirilmiştir. Katılımcılar anlatılarında özellikle toplumsal yaşamdaki denetim yetersizliğine ve suç eylemlerinin caydırıcı cezalarla karşılık bulmadığına vurgu yapmışlardır. *Hukuki yaptırımlar yetersiz. İnsanlar ceza almıyor. Yaptıkları suçlar karşılıksız kalıyor. Bu ise gerçek yaşamda şiddeti daha kolay uygulanır hale getiriyor. (K8-Y). Hak ve özgürlükler ihlal edildiğinde adaletsizlerin, haksızlıkların yapıldığı durumlarda insanlar kendileri adaleti kurmaya çalışır. Kişilerin değer yargularına yapılan saldırı ve şiddet içerikli söylemler insanları şiddete sevk eder. (K9-Y). Denetimsiz, standartsız, kontrolsüz dolayısıyla da emniyetsiz*

ortamlar şiddetin doğumuna zemin hazırlar. (K16-X). Bu görüşlere ek olarak bir kısım katılımcı da bireyin etkileşim içerisinde olduğu sosyal çevrenin şiddet eğilimini bireylere kazandırmada rol oynadığını belirtmiştir. *Sürekli baskılanan konuşarak anlaşılmayan insanlar illaki bir gün patlayacak ve etrafına zarar verecektir, özellikle ailesi tarafından baskılanan kişiler kendilerini ifade etmek için şiddete yönelecektir. Aile ortamı şiddetin suçun oluşmasında çok önemli.* (K19-B). *Aile ortamı, arkadaş ortamı, okul ortamındaki sıkıntılar ve iletişim bozuklukları insanları şiddete yönelten başlıca ortamlardandır diyebilirim. Ayrıca bir kişinin maddi gelirinin yüksek olması yani bir servet sahibi olması, tanınmış nüfuzlu birisi olması, kendinde şiddet kullanma tekelinin olduğu yargısını doğurmaktadır. Yani maddi imkânın çok olması şiddet sonrası yaşanacak olayları kolayca örtbas edebilecek nüfuzu olması, şiddetin kullanılabilir bir şey olduğunu akıllara getirmektedir.* (K11-Z). *Sosyoekonomik açıdan düşük standartlar, toplumsal cinsiyet kodlarının sürdürülmesi, çocukluk dönemi şiddet ve saldırgan davranışlar görme geçmişine sahip olma hem gerçek hayatta hem de dijital ortamda şiddeti teşvik etmekte.* (K20-Y).

3.4. Dijital Şiddet ve Sosyal İlişkilere Dair Anlatılar

Dijital şiddeti deneyimlemiş olmak veya buna tanık olmanın sosyal ilişkilere etki edebileceği varsayımından hareketle bu iki değişken ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Araştırma verilerinden hareketle dijital ortamda kurulan ilişkilerin kapsamı ve bu ilişkiler sonucu muhtemel dijital şiddet deneyiminin hem dijital ortamdaki hem de gerçek yaşamdaki ilişkilere etkisi incelenmiştir.

Derinlemesine görüşmelerde katılımcılara, internet ortamında diğer bireylerle kurdukları ilişkilerin içerikleri ve bu ilişkiler sonucunda dijital şiddet deneyimi yaşayıp yaşamadıkları sorulmuştur. Katılımcıların yanıtlarından hareketle “internet ortamında kurulan ilişkiler” ve “dijital şiddet deneyiminin ilişkilere etkisi” kategorileri oluşturulmuştur. Y kuşağı üyesi olan kimi katılımcılar duygusal (aşk) içerikli, arkadaşlık içerikli, iş ilişkisi içerikli ilişkiler kurduklarını, bu ilişkiler sürecinde herhangi bir dijital şiddet eylemiyle karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir: *Duygusal ilişkiler kurmaya çalışıyorum. Hayır bir olumsuzluk yaşamadım.* (K4-Y). *Arkadaş olduğum kişiler var Gelinler Kulübü yıllardır görüştiğim insanlar ama bir sorun yaşamadım.* (K6-Y). *Dijital ortamda akademik ilişkiler dışında tanımadığım insanlar ile iletişim ve ilişki kurmam. Bu zamana kadar da bu sebeple dijital ortamda sorun yaşamadım. Tanıdığım insanlar ile bu ortamlarda gerekli olduğu paylaşımlar dışında paylaşım yapmam.* (K2-Y). Fakat başka Y kuşağı üyesi katılımcılar ve Bebek patlaması kuşağı üyesi bir katılımcı arkadaşlık ilişkisi kurmalarına rağmen bunun neticesinde dijital şiddet eylemiyle karşılaşmıştır. *Genellikle arkadaşlık ilişkisi. Bir dönem bir arkadaşımın sevgili olma talebini reddetmem sonucu yine rahatsız edici mesajlara maruz kalmıştım.* (K20-Y). *Sadece internette sürdürdüğün arkadaşlık ilişkileri kuruyorum aslında. Ama örneğin toplumsal bir olay veya günlük bir olayla ilgili takip ettiğim kişiler, gruplar, sivil toplum örgütleri vs.de görüşlerimi ifade ettiğim zaman yazdıklarımın altına şiddet içeren saldırılar oluyor. Kendi fikirlerimin dışında hatta tam zıt fikirleri paylaşanların yorumlarının altındaki yorumlarda da aynı saldırgan ifadelerle sıkça rastlıyorum.* (K14-B). *İnternet ortamında arkadaşlık düzeyinde bir ilişkim var elbette. Fakat ilişki kurmuş olduğum kişiler, genellikle gerçek sosyal hayatta da ilişki kurmuş olduğum kişiler. Buna karşın tanımadığım kişiler ile de sohbet ettiğim olmuştur. Bu bağlamda değerlendirecek olursak aslında sözünü etmiş olduğum taciz olayı; hem gerçek sosyal hayatta kurmuş olduğum ilişkilerden farklı olmasından hem de sosyal medyanın güvenilirliğine inanmadığım halde hesabımın gizlilik ayarlarını aktif hale getirmemiş olmamdan kaynaklanmış olabilir.* (K13-Y).

Bu katılımcıların aksine sanal ortamda herhangi bir ilişki kurmamayı tercih eden katılımcılar da mevcuttur. Bunun sebebini kendilerini olası dijital tehlikelerden korumak olarak açıklamaktadırlar. *Eskiden kim olduğuna çok dikkat etmez, takip isteklerini kabul ederdim. Kötü bir şey olacağını aklımın ucundan geçirmezdim. Saftım, insanları da masum sanurdum ama hiç öyle değilmiş, artık hiç kimeye güvenmiyorum, tanımadığım kişilerin takip isteklerini kabul etmiyorum ve de paylaşımlarımı kısıtlı tutuyorum. (...)* (K15-Y). *İnternet ortamında insanlarla tanışmam. Çok da mantıklı olduğunu düşünmüyorum. Bu nedenle de tanışma sonucunda yaşayabileceğim bir dijital şiddet deneyimim olmadı.* (K16-X). *İlişki kurmaya yönelmediğimden olumsuzluk yaşamadım, tanımadığım insanları almıyorum, diğer takip ettiğim kişileri de seçerken çok dikkat ediyorum rahatsız olduğum durumlarda engelliyorum.* (K18-X). *Genel olarak ilişki kurmamayı tercih ediyorum. Tanımadığım kişilerden tanışma amaçlı veya cinsel taciz mesajları aldıktan sonra tanımadığım kişilere profillerimi gizledim. Bu şiddet beni dahi da gizlenmeye itti.* (K8-Y). (...) *Çevremdeki yaşanan olaylar doğrultusunda sanal ortam üzerinden kurulan duygusal ilişkilerin çoğunda dijital şiddet örneğini gördüm. Birbirini tanımadan oluşan bu ilişkilerin sonucunda genellikle zorbalık, tehdit ve şantaj kaçınılmaz oluyordu. Özellikle erkek kullanıcıların isteklerinin yerine getirilmemesi durumunda yaşanan özel şeyleri, kadın kullanıcının ailesine göndereceğine veya*

internet ortamında yayınlayacağı yönünde tehditler ederek bir hegemonya kuruyor ve karşısındakine doğrudan dijital şiddet uyguluyor. Bunlardan dolayı ben genellikle sanal ilişkilerden kaçmıyorum. (K11-Z). İfadelerden de anlaşıldığı üzere katılımcıları sanal ilişkiler konusunda temkinli olmaya iten önemli bir sebep de geçmişte dijital şiddete maruz kalmış olmalarıdır.

Katılımcıların bu görüşlerini daha açık hale getirmelerini sağlamak amacıyla, dijital şiddeti deneyimledikten sonra (mağdur ya da fail olarak) sosyal etkileşimlerinin, insanlarla iletişimlerinin değişikliğe uğrayıp uğramadığı sorulmuştur. Alınan yanıtlarla “internet ortamında kurulan ilişkiler” ve “dijital şiddet deneyiminin ilişkilere etkisi” kategorileri de genişletilmiştir. Katılımcıların bir kısmı sosyal etkileşimlerini olumsuz yönde etkilediğini, başkalarıyla iletişim kurarken güven problemi yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca dijital şiddet deneyiminden sonra dijital ortamda birileriyle etkileşim kurarken kişisel bilgilerini paylaşmak konusunda temkinli davranmaya başladıklarını belirtmişlerdir. (...) etkiliyor tabi. Güvenim sarsılıyor. İnsanlarla ilişki kurmak istemiyorum. (K4-Y). İlişki kurma biçimim değişti. Genelde bir daba mubatap olmadım. Bu durum normal bayatta da başıma gelebilirdi. (K1-Y). Kesinlikle değişti. Sosyal medyada tanımadığım herkesten uzak duruyorum ve kişisel bilgi paylaşmıyorum. (K8-Y). Bu rahatsız edici deneyimin ardından hesabımın gizlilik ayarlarını güncelledim ve mümkün mertebe tanımadığım kişi ya da kişilerle ilişki kurmadım. Hatta günlük yaşamımda da bilgilerimi paylaşırken daha dikkatli olmaya başladım. Çünkü ister istemez insan şüphe ediyor, ya bir zarar gelirse başıma diye. (K13-Y). (...) Çok değişti. Güven problemim tavan yaptı. Erkek kadın fark etmez, sanal dünyada kimseye güvenmiyorum. (K16-X). Evet maalesef böyle olaylar beni etkiliyor. Her türlü şiddet beni rahatsız ediyor çünkü. Birkaç gün tedirginlik yaşattır. Şiddeti uygulayan ister bana isterse başka birine uygulasın, uygulayan tanıdığım biri ise önce ona yaptığının, üslubunun yanlış olduğunu ve bu saldırgan davranışlarından dolayı düşünmesini ve özür dilemesi gerektiğini ifade ederim. Anlamak istemeyip yanlışını daha yüksek boyutta savunmaya çalışırsa hayatımdan sosyal medya hesaplarımdan hemen siliyorum. (K14-B).

Katılımcılardan bazıları ise dijital şiddet deneyiminin sosyal etkileşimlerine bir etkisi olmadığını açıklamışlardır. İlişkilerimi pek de etkilemedi ama yaşadığım olaydan dolayı paralı oyun platformlarına kaydolurken kaygı yaşıyorum. (K3-Z). Dijital şiddet olduğunu sandığım sadece birkaç olay yaşadığım için ilişkilerimle ilgili bir değişiklik yaşamadım çünkü deneyimledikten sonra birkaç kez sosyal medyadan ya da farklı internet sitelerinden gizli kimlikle insanlara ben de küffettim. (K12-Y). (...) değişmedi, sadece şiddet uygulayan kişi ile iletişimi kestim. (K9-Y).

4. Tartışma

Dijital şiddet olgusu, her ne kadar sanal ortamda ortaya çıkıyor olsa da yukarıdaki örneklerde görüldüğü kadarıyla gerçeklikten kopuk olmayan ve hem bireysel hem de toplumsal nedenleri olduğu gibi etkileri de söz konusu olan bir şiddet biçimidir (Şener & Abınık, 2023). Geleneksel anlamdaki çeşitli şiddet türleri, motivasyonel dayanakları ve bazı sonuçları itibarıyla, günümüzde dijital şiddete dönüşmüş durumdadır. İnsanlar günlük yaşamda kendilerini ifade edebilmek için en az bir bireye ihtiyaç duyarken, yeni medyanın gelişmesiyle birlikte, karşılarında kimse olmadan ancak teknolojik araçlarla geniş kitlelere ulaşabilmektedir (Semiz Türkoğlu, 2022). Yine kendilerini ifade edebilmek için gerçek yaşamdaki davranışlarını sanal ortam da sergilemeye devam etmektedirler.

Daha önce de belirtildiği gibi Türkiye genelinde dijital şiddetle ilgili yapılan bir araştırmada gençlerin orta yaşlılara göre; orta yaşlıların da yaşlılara göre daha yüksek yoğunlukta dijital şiddete maruz kaldığı tespit edilmiştir (Şener & Abınık, 2023). Literatürdeki farklı araştırmalarda da genç yaştaki bireylerin internetle çok fazla ilişkili olmalarından kaynaklı dijital şiddeti daha fazla deneyimledikleri ve hatta bu sebeple de yoğunlukla, konuyla ilgili araştırmaların onlar üzerinden yapıldığı vurgulanmaktadır (Lyndon et al., 2011; Mishna et al., 2012).

Bu araştırmadan elde edilen bulgulara göre kuşak farklılıklarına rağmen katılımcıların çoğunluğu dijital şiddetin kapsamını bilmektedir ve hangi araçlarla gerçekleştirildiği, hangi eylemleri içerdiği konusunda bilinçlidirler. Katılımcıların ifadelerine bakıldığında dijital şiddeti tanımlama biçimlerinin ve ne tür davranışları bu kapsamda değerlendirdiklerinin genel olarak literatürle uygunluk taşıdığı söylenebilir (Palermi et al., 2017; Kanbur & Kanbur, 2018; Evolution of Internet Governance Empowering Sustainable Development, 2023). Fakat buna rağmen kimi katılımcıların deneyimledikleri dijital şiddeti hafife aldıkları da gözlemlenmiştir. Aslında dijital şiddet, gerçek hayattaki şiddete kıyasla fark edilmesi daha güç olan şiddet türlerindedir. Çünkü uygulanan eylem doğrudan fiziksel bir kapsama sahip değildir ve

çoğunlukla faili bilinemediği gibi kimlerin bundan etkileneceği de bilinmeyebilmektedir (Kanbur & Kanbur, 2018). Bu sebeple de dijital şiddetle karşılaştığında tanımak zor olabilmektedir.

Katılımcılar gündelik yaşamlarında en sık hangi dijital araç ve uygulamaları kullanıyorlar ise dijital şiddetle de o araç ve uygulamalarda karşılaşmaktadırlar. Dijital şiddetle ilgili deneyimlerinin detayları incelendiğinde özellikle sosyal medya uygulamalarının (Facebook, Instagram, Twitter) ön plana çıktığı, bunun ardından dijital oyun uygulamalarının geldiği görülmektedir. Sosyal medya uygulamaları üzerinden dijital şiddet deneyimleme durumu kuşaklara göre kıyaslandığında tüm kuşakların bu mecralarla ilişkili bir deneyim yaşadığı görülmektedir. Çünkü hemen hemen tüm kuşaklar günlük yaşamlarında çevrimiçi çok sık sosyal medya uygulamalarını kullanmaktadırlar (Türk, 2013; Türkoğlu, 2013). Fakat dijital oyun platformlarındaki şiddet deneyimi hemen hemen tamamına yakın bir kısmıyla Z kuşağı üyelerine aittir. Bu durum Z kuşağının çevrimiçi aktivitelerinin çoğunluğunun, oyun platformlarında birbirleriyle ilişki kurmak durumunda kalmalarıyla açıklanabilir (IPSOS, 2023).

Katılımcıların deneyimlerine göre, özellikle sosyal medyada dijital şiddet eylemleri sergileyenler, genellikle anonim veya sahte hesap kullanmaktadır ve hesapları üzerinden siyasi, ırkçı ve ayrımcı paylaşımlar yapmaktadırlar. Benzer bulgular farklı çalışmalarda görülmektedir. Örneğin PEW Araştırma Merkezi'nin araştırmasında yetişkinlerin %75'inin sosyal medya üzerinden şiddete maruz kaldığı ve %20'si için bu eylemin temelini politik veya ideolojik davranışlara dayandığı tespit edilmiştir (Pew Research Center, 2023; Şener & Abınık, 2023). Özmen'in aktarımına göre de internete erişim kolaylığı ve internetin anonim yapısı siber zorbalığın artmasına neden olan en önemli unsurların başında gelmektedir (Özmen, 2018). Dijital şiddet olaylarının, yalnızca belirli bir konunun tartışılması ya da siber ortamda anlık etkileşimin bir sonucu olarak çıkmadığı da anlaşılmaktadır. Zira bir kısım aktarımlara göre failerin fazla paylaşım yapmadıkları dikkate alındığında bazı bireyler şiddet eylemlerini bilinçli bir şekilde (taammüden) oluşturmaktadırlar. Bunun yanında sosyal medyada bazı kişilerin oldukça kolay biçimde şiddet eyleminde bulunabilme sebeplerinden biri de 'gizlenmek' için özel bir çabada bulunmalarına gerek olmamasıdır (Dirimen Arıkan ve diğerleri, 2018; Kanbur & Kanbur, 2018). Çünkü bu platformlarda kişiler yalnızca 'kendilerini gösterdikleri kadar' bilinmektedir ya da tanınmaktadır. Bundan dolayı şiddet gösterme eğilimindeki bireyler kolaylıkla anonim veya sahte hesap/profil oluşturabilmektedirler (Fascendini & Fialová, 2011). Bundan dolayı bu profillerde, hesap yöneticilerinin profili görüntüleyen bireylerce tanınması imkânsız olmaktadır.

Belirtilen tespitlerin aksine kimi anlatılara göre sosyal medyada dijital şiddet eylemi sergileyenlerin bazıları da gerçek yaşamlarını sanal ortama taşımakta, farklı konularla ilgili paylaşımlar yapmakta ve gerçek kimlikleriyle sanal ortamda var olmaktadır. Bu aktarımlar, dijital şiddet failerinin sosyal medyadaki paylaşımlarının içeriklerinin ya da kimliklerinin gerçekliğinin şiddet eylemleri için önem taşımadığını, fail için kesin ifadelerle net bir betimleme yapılamayacağını göstermektedir.

Dijital şiddet eylemleri, ısrarlı takip, taciz içeren mesajlar/gönderiler, şiddet içeren mesajlar/gönderiler, hakaret/küfür içeren mesajlar/gönderiler, dolandırıcılık davranışları, kişisel hesapların çalınması/kısıtlanması, içeriklerin/paylaşımların izinsiz alınıp kullanılması, zararlı yazılımların gönderilmesi gibi çok çeşitli biçimlerde görülebilmektedir (Evolution of Internet Governance Empowering Sustainable Development, 2023). Farklı kuşakların anlatılarında da bu eylemleri örnekleyen ifadeler yer almaktadır. Özellikle sözel şiddet içeren eylemlere sık rastlandığı gözlenmektedir. Kuşaksal karşılaştırmalar bakımından maruz kalınan şiddet türüyle ilgili bir ayırım yapılamamaktadır. Çünkü anlatılara göre örneğin hakarete/küfre maruz kalan Y kuşağı üyesi olduğu gibi Bebek patlaması kuşağı üyesi de bulunmaktadır. Fakat dijital şiddet uygulayanların arasında Y kuşağı ve Z kuşağının daha fazla olduğu; sözel şiddet, dolandırıcılık gibi eylemlerde buldukları da tespit edilmiştir.

Katılımcıların anlatılarında dikkat çekici bir nokta da deneyimledikleri dijital şiddet içerikli davranışların çoğunluğunun 'tanınmadıkları kişiler' tarafından yapıldığıdır. Ayrıca dijital şiddet uyguladığını belirtenler de tanımadıkları kimselere şiddet uygulamışlardır. Konuyla ilgili farklı çalışmalarda dijital şiddet eyleminde bulunulması için bu durumun ayırt edici bir unsur olmadığı, şiddet girişimlerinin tanıdıklardan gelebildiği gibi tanıdık olmayanlardan da gelebildiği bildirilmektedir. Aynı şekilde mağdur da tanıdık olabildiği gibi tanınmayan biri de olabilmektedir (Yıldırım, 2019; Şener & Abınık, 2023).

Dijital şiddeti ‘mağdur’ olarak deneyimlediklerini bildiren katılımcıların, bu şiddetle başa çıkma konusunda, şiddet uygulayıcısını engelleyerek ‘kaçma’ davranışı sergiledikleri gözlenmiştir. Kimi katılımcılar durumu güvenlik güçlerine bildirdiğini fakat sonuç alamadığını açıklamıştır. Yıldırım’ın çalışmasında da benzer sonuçlara ulaşıldığı, katılımcıların bu şiddet biçimiyle mücadele konusunda yetkili mercilere karşı güvensiz oldukları tespit edilmiştir (Yıldırım, 2019). Hukuki mevzuatın dijital şiddetle ilişkili eylemleri suç olarak tanımlamakta yetersiz kalması, bu sebepten dolayı da failin gerekli yaptırımlarla karşılaşmaması durumu mağdurların güvensizliklerinin önemli sebeplerinden biri olarak ileri sürülmektedir (Barındık, 2021).

Anlatılara göre dijital şiddet eylemlerinin ortaya çıkmasının sebepleri; dijital ortamın sunduğu imkânlar, toplumsallaşma şartları ve kişilerin karakteristik özellikleriyle ilişkilendirilmektedir. Özellikle teknolojinin sağladığı imkânlara erişimin kolay olması, sanal ortamda bireylerin kendilerini daha kolay gizleyebiliyor olmaları, denetleme boşluğu gibi faktörler sanal ortamın şiddete açık bir ortam olmasına olanak sağlamaktadır (Dirimen Arıkan ve diğerleri, 2018). Bununla birlikte şiddet olgusunu açıklayan kaynaklarda şiddetin sebepleri arasında; şiddetin tatmin edilmesi gereken bir içgüdü olduğu (Freedman et al., 1989; Gök, 2009), toplumda öğrenilen ve paylaşılan değerlerin ya da davranışların sonucu ortaya çıktığı (Durant Jr., 1999; Okumuş, 2014), özellikle şiddete sıklıkla başvuran ailelerde büyümenin bu davranışların ortaya çıkmasında etkili olduğu (Goleman, 1998; Hawkins et al., 1998), olumsuz sosyo-ekonomik koşulların şiddete eğilimi artırdığı (Markowitz, 2003; Kızmaz, 2006), bireylerin biyolojik özelliklerinin ve hormonal yapı ya da koşullarının şiddete yönelten duyguları tetiklediği (Worchel et al., 1999) gibi çeşitli faktörler sıralanmaktadır.

Katılımcılar, dijital şiddet deneyimleri doğrultusunda toplumsallaşma ve dijital şiddeti ilişkilendirirken demografik faktörler, şiddet davranışının öğrenilebileceği ortamlar, şiddet uygulayan grubun ortak kabul edilebilecek özellikleri, toplumsallaşma ortamının şiddete yönlendiren özellikleri gibi unsurlar üzerinden açıklama yapmışlardır. Özellikle bireylerin sahip oldukları eğitim seviyesi, yaş ve cinsiyet gibi demografik özelliklerinin dijital şiddete eğilimi artırma ya da azaltmadaki etkisi konusunda görüş ayrılıkları dikkat çekicidir. Buna ek olarak anlatılarda, içinde yetişilen ahlaki ortamın da şiddet davranışı üzerindeki etkisine ve gerçek yaşamda bu tür davranışların öğrenilerek dijital ortama taşındığına vurgu yapılmıştır. Anlatılarda dikkat çekici bir diğer husus; Z kuşağı ve ona yakın yaşlardaki katılımcıların dijital şiddet ve toplumsallaşma koşullarına dair ilişkiyi sanal ortamın sağladığı imkanlar üzerinden açıklamaları, Y kuşağı ve daha büyük kuşakların bu ilişkiyi demografik özellikler ve ahlaki eğitim gibi unsurlar üzerinden açıklamalarıdır. Bakıldığında toplumsallaşma koşulları; bireylerin aileleri, toplulukları, kültürleri ve medya ortamları dahil olmak üzere sosyal beceri ve normları nasıl geliştirdiklerini etkileyen çeşitli faktörleri ifade etmektedir. Ayrıca ilgili araştırmalarda da bunlar gibi belirli toplumsallaşma koşullarının dijital şiddete katılma veya bunun kurbanı olma olasılığını artırabileceğini öne sürmektedir (Hinduja & Patchin, 2013; Kowalski & Limber, 2013; Wang et al., 2012; Bedrosova et al., 2022; Gao et al., 2022).

Anlatılarda, katılımcıların sanal ortamda kurdukları ilişkiler (arkadaşlık, duygusal, iş ilişkisi vb.) sonucunda dijital şiddete daha açık hale geldikleri gözlenmiştir. Buna karşılık katılımcıların önemli bir kısmı kendilerini olası dijital tehlikelerinden korumak amacıyla, geçmiş şiddet deneyimlerinden de hareketle, sanal ortamda ilişki kurmadıklarını belirtmişlerdir. Kuşaklararası bu iki durumla ilgili belirgin bir fark tespit edilmemiştir. Konuyla ilgili bazı kaynaklarda sanal ortamlardaki etkileşimlerin, bireyleri dijital şiddet eylemlerinin hedefi haline getirebildiği belirtilmektedir (Tokunaga, 2010; Patchin & Hinduja, 2006; Yıldırım, 2019).

Araştırmadaki önemli tespitlerden biri de deneyimlenen dijital şiddet olayının, herkes için geçerli olmasa da bireylerin gerçek yaşamdaki ve sanal ortamdaki ilişkilere karşı güvenlerini olumsuz etkilediği ve kaygıya sebep olduğudur (Beran & Li, 2005; Tennant et al., 2015; Varela et al., 2022). Ayrıca araştırmada bireylerin, bütün bu sebeplerden dolayı dijital araç ve uygulamaları daha temkinli kullanma bilinç ve davranışlarını da geliştirdikleri tespit edilmiştir.

5. Sonuç

İnternet teknolojilerinin hayati bir kullanım alanı yarattığı yeni medya ağları, bireylerin birbirleriyle kolayca sosyalleşebilecekleri farklı bir ortam oluşturmuştur. Sosyal medya, insanların bir konu ya da bilgi

etrafında toplandığı, yeni bilgilerin üretildiği ve yayıldığı, son derece katılımcı bir sanal alan olması nedeniyle yeni kamusal alan olarak görülmektedir. Günümüzde kitle iletişiminin en önemli araçlarından biri, yeni sosyalleşme platformları olarak da bilinen dijital ağların kullanımınıdır. Her kuşaktan insan, kendisini, içinde yaşadığı dijital toplumdaki kopuk hissetmemek için yeni medya araçlarını benimseme ve sosyal medyada aktif olma çabası içine girmiştir. Bu çabalarla birlikte olumlu toplumsallaşma davranışlarının yanı sıra olumsuz davranışlar da dijital alanda varlık gösterme biçimleri olarak yer almaktadır. Bunun en yaygın örneği de dijital şiddettir.

Nitel araştırma yöntemiyle elde edilene veriler ve literatür bilgisinin de gösterdiği üzere dijital şiddet, her yaşta insan tarafından farklı şekillerde deneyimlenmektedir. Her ne kadar dijital şiddeti deneyimleme yoğunlukları değişse de bunun için belirli bir sosyo-demografik özelliğe sahip olmaya gerek yoktur; dijital bir aracı/uygulamayı kullanabilmek ve çevrimiçi olabilmek yeterlidir. Bundan dolayı dijital araç ve uygulamalarla içli dışlı olan hemen her yaş grubunun dijital şiddeti fail ya da mağdur olarak deneyimleme olasılığının bulunduğu, bu araştırmadan çıkarılacak önemli sonuçlardan biri olarak görülmektedir. Nitekim araştırmada Y kuşağı üyeleri yoğunlukta olsa da diğer kuşak üyelerinin de bulunması bunu desteklemektedir. Öte yandan, Bebek patlaması kuşağı ve X Kuşağı gibi daha yaşlı kuşakların, çevrimiçi ortamda daha az aktif veya daha az çevrimiçi olmaları nedeniyle dijital şiddete maruz kalma olasılıkları daha düşüktür. Ancak, görüldüğü üzere e-posta veya sosyal medya gibi dijital iletişim araçlarını kullanmaları halinde yine de dijital şiddete maruz kalma riski altındadırlar.

Dijital şiddeti fail ya da mağdur olarak deneyimleme durumu toplumsallaşma koşulları ve sosyal etkileşimlerle ilişkilendirilmektedir. Örneğin mağdur bireyler, özellikle sanal ortamda kuracakları etkileşimlerle ilgili daha tedbirli olmaya veya hiç etkileşim kurmamaya eğilimlidir. Ayrıca şiddet deneyimi bireylerin sosyal medya araçlarını kullanım alışkanlıklarını da etkilemektedir. Kuşkusuz etkilenme düzeyi ya da derecesi açısından bu deneyimlerin herkes üzerinde aynı etkiyi yarattığı elbette iddia edilemez. Fakat sosyo-demografik özellikler açısından fark etmeksizin, bireyler dijital araçları kullanırken ve çevrimiçi şiddet eylemlerine karşı daha temkinli olmaya özen göstermektedirler.

Sonuç olarak, dijital şiddet, yaş grubuna bağlı olarak değişen etkilerle birlikte, tüm kuşaklardaki bireyler üzerinde derin bir etkiye sahiptir. Daha güvenli ve olumlu bir dijital ortam yaratmak için bu konuyu ele almak ve dijital şiddetle mücadele stratejileri geliştirmek oldukça önemlidir. Bu çalışmadaki anlatılar da dijital şiddet gibi sanal dünyaya ait olan bir eylem biçimini somutlaştırması bakımından önemli görülmektedir.

6. Extended Abstract

The aim of the research is to describe the experiences of digital violence of generations (Z, Y, X and Baby boom) with different socialization characteristics based on their own narratives. From an interpretative point of view, the research tries to understand the perceptions and meanings of individuals from different generational categories who have experienced digital violence, and is based on the data of in-depth interviews with 20 individuals who voluntarily participated in the research from various provinces of Turkey, determined by purposive sampling technique.

In the determination of the determined participants, attention was paid to the fact that they regularly use the internet and digital tools/applications for various reasons in their daily lives, that they have experienced digital violence as perpetrators or victims, and that they are in the age ranges representing the Z, Y, X and baby boom generation. Before collecting the data, a semi-structured interview form was created by scanning the studies on the subject. The participants were contacted randomly and informed about the research, and the data were obtained by directing the interview form to those who voluntarily agreed to participate in the data collection process.

The organized data were read several times and the interviews were tried to be interpreted as a whole in accordance with the nature of qualitative research; Then, various themes, conceptual categories and codes were determined and analyzed. In this direction, in the study, individuals who frequently use the internet and digital tools in their daily lives were separated by generational classifications and their perceptions of violence were evaluated in terms of digital violence.

In-depth interview texts were analyzed by creating four different themes in order for the researcher to discover common meanings about the data and to create categories accordingly. The first of these is the "defining digital violence" theme, which helps to understand how the participants perceive digital violence as a type of violence. This theme contributes to the discussion of how and through which elements the participants make sense of the digital violence they experience. The second theme is "experienced digital violence", which was created to analyze the details of the digital violence experienced by the participants. Under this theme, it is explained what the act of violence exhibited/witnessed by the participants, by whom they were exposed to violence or against whom they inflicted violence, and which digital platforms they preferred for this act. The third theme is "the relationship between digital violence and socialization", in which the effects of the factors affecting the socialization conditions of the participants on their experiences of digital violence are discussed. The fourth theme is "digital violence and social relations", in which it is discussed how the experience of digital violence affects relationships both in daily life and in the digital environment.

Digital violence is experienced in different ways by people of all ages, as evidenced by the data obtained by the qualitative research method and the literature. Although the intensities of experiencing digital violence vary, it is not necessary to have a certain socio-demographic feature; It is enough to be able to use a digital tool/application and be online. For this reason, it is seen as one of the important results to be drawn from this research that almost every age group that is involved with digital tools and applications has the possibility of experiencing digital violence as a perpetrator or victim. As a matter of fact, the presence of other generation members in the research supports this, even though the Y generation members are in the majority. On the other hand, older generations such as the Baby boom generation and Generation X are less likely to be exposed to digital violence because they are less active or less online. However, as can be seen, they are still at risk of being exposed to digital violence if they use digital communication tools such as e-mail or social media.

Experiencing digital violence as a perpetrator or victim is associated with socialization conditions and social interactions. For example, victimized individuals tend to be more cautious or not interact at all, especially regarding their interactions in the virtual environment. In addition, the experience of violence affects individuals' habits of using social media tools. Of course, it cannot be claimed that these experiences have the same effect on everyone in terms of the level or degree of being affected. However, regardless of socio-demographic characteristics, individuals take care to be more cautious against acts of violence when using digital tools and online.

Keywords: Digital Violence, Generational Differences, Socialization Conditions, Qualitative Method.

Araştırmacıların Katkı Oran Beyanı / Contribution of Authors

Yazarların çalışmadaki katkı oranları Hatice OĞUZ ÖZGÜR %50/ Metin ÖZKUL %50 şeklindedir.
The authors' contribution rates in the study are Hatice OĞUZ ÖZGÜR %50/ Metin ÖZKUL %50 form.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışmada herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person in the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale İntihal programlarında taranmış ve İntihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned in Plagiarism programs and Plagiarism was not detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kapsamında belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules specified within the scope of the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive were followed.

Kaynakça

- Altundağ, Y. (2016). Lise Öğrencilerinde Sanal Zorbalık ve Problemler İnternet Kullanımı İlişkisi. *Online Journal Of Technology Addiction & Cyberbullying*, 3(1), 27-43.
- Barındık, G. (2021). *Dijitalleşen Medya ve Yarattığı Yeni Şiddet Alanı: Dijital Şiddet*. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Ana Bilim Dalı.
- Bedrosova, M., Machackova, H., Šerek, J., Smahel, D., & Blaya, C. (2022). The relation between the cyberhate and cyberbullying experiences of adolescents in the Czech Republic, Poland, and Slovakia. *Computers in Human Behavior*, 107013.
- Beran, T., & Li, Q. (2005). Cyber-Harassment: A Study of a New Method for an Old Behavior. *Journal of Educational Computing Research*, 32(3), 265-277.
- Cebecioglu, G., & Altıparmak, İ. B. (2017). Dijital Şiddet: Sosyal Paylaşım Ağları Üzerine Bir Araştırma. *Sakarya University Journal of Education*, 7(2), 423-431.
- Çaycı, B., & Karagülle, A. E. (2014). X Kuşağından Z Kuşağına Değişen Mahremiyet Algısı. *International Trends and Issues in Communication & Media Conference*. Dubai, UAE.
- Çıtak, G., & Yücel, Y. (2022). Kadına El Kalkmaz: Peki Ya Dijital Şiddet? *MEYAD Akademi*, 3(2), 162-169.
- Dirimen Arıkan, G., Işık, I., Ayaz, V., & Can, I. (2018). Siber Zorbalık ve Önlenmesi. N. Sargın içinde, *Sanal Alem/Medya Şiddeti* (s. 157-187). Hegem Yayınları/Ankara.
- Durant Jr., T. J. (1999). Violence as a Public Health Problem: Toward an Integrated Paradigm. *Sociological Spectrum*, 19(3), 267-280.
- Evolution of Internet Governance Empowering Sustainable Development. (2023, 4 28). *The 10th Internet Governance Forum (IGF): 'Evolution of Internet Governance: Empowering Sustainable Development'*. Internet Governance Forum: https://intgovforum.org/en/filedepot_download/3367/209 adresinden alındı
- Fascendini, F., & Fialová, K. (2011). *Voices from digital spaces: Technology related violence against women*. APC WNSP.
- Freedman, J., Sears, D., & Carlsmith, J. (1989). *Sosyal Psikoloji*. Ara Yayıncılık.
- Gök, M. (2009). Aile İçi Şiddet ve Öfke İfade Tarzları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı.
- Gao, J., Liu, F., Xu, J., Wang, J., Mou, J., & Wang, L. (2022). The influence of family incivility on cyberbullying perpetration: A moderated mediation model. *Front. Psychol*, 13, 1-12.
- Genç, Y. (2016). Gençlerin Sözel Şiddet Öğrenme Yolları ve Şiddet Eğilimleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(30), 144-155.
- Goleman, D. (1998). *Duygusal Zeka-Neden IQ'dan Daha Önemli*. Varlık Yayınları.
- Hawkins, D. J., Herronkohl, T., Farrington, D. P., Brewer, D., Catalano, R. F., & Harachi, T. W. (1998). A review of predictors of youth violence. In R. Loeber, & D. Farrington, *Serious & violent juvenile offenders: Risk factors and successful interventions* (pp. 106-146). Sage Publications, Inc.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2013). Social influences on cyberbullying behaviors among middle and high school students. *J Youth Adolescence*, 42, 711-722.
- Hung, K. H., Gu, F. F., & Yim, C. K. (2007). A Social Institutional Approach to Identifying Generation Cohorts in China with a Comparison with American Consumers. *Journal of International Business Studies*, 38, 836-853.
- IPSOS. (2023, 4 28). *Çocukların Alışkanlıkları Değişiyor: Televizyonun Yerini İnternet Alıyor*. IPSOS: <https://www.ipsos.com/tr-tr/cocukların-alışkanlıkları-değişiyor-televizyonun-yerini-internet-alıyor> adresinden alındı
- Kızmaz, Z. (2006). Şiddetin Sosyo-Kültürel Kaynakları Üzerine Sosyolojik Bir Yaklaşım. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 247-267.
- Kanbur, A., & Kanbur, E. (2018). İşyerinde Siber Zorbalık Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenilirlik Sınama Çalışması. *Psikoloji Çalışmaları*, 38(2), 237-258.
- Kaplan, G. (2022). Gençler Dijital Flört Şiddetinin Toplumsal Cinsiyet Algısı ve İnternet Bağımlılığı İlişkisi. Ankara, Türkiye: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Aile ve Tüketici Bilimleri Anabilim Dalı.

- Karaboğa, F., & Işık, M. (2021). Dijital Şiddet ve Nefret Söylemi. *Spor, Eğitim ve Çocuk (SEÇ)*, 2(1), 1-26.
- Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2013). Psychological, physical, and academic correlates of cyberbullying and traditional bullying. *J Adolesc Health*, 53(1), 13-20.
- Lyndon, A., Bonds-Raacke, J., & Cratty, A. D. (2011). College students' Facebook stalking of ex-partners. *Cyberpsychol Behav Soc Netw*, 14(12), 711-716.
- Markowitz, F. E. (2003). Socioeconomic disadvantage and violence: Recent research on culture and neighborhood control as explanatory mechanisms. *Aggression and Violent Behavior*, 8(2), 145-154.
- Mishna, F., Khoury-Kassabri, M., Gadalla, T., & Daciuk, J. (2012). Risk factors for involvement in cyber bullying: Victims, bullies and bully-victims. *Children and Youth Services Review*, 34(1), 63-70.
- Modecki, K. L., Minchin, J., Harbaugh, A. G., Guerra, N. G., & Runions, K. C. (2014). Bullying prevalence across contexts: a meta-analysis measuring cyber and traditional bullying. *J Adolesc Health*, 55(5), 602-611.
- Okumuş, E. (2014). *Doğamızdaki Şiddet*. Siyah Beyaz Yayınları.
- Oğuz Özgür, H., & Özkul, M. (2022). Risk Toplumunda Kuşakların Yeni Şiddet Deneyimi: Dijital Şiddet. *Turkish Studies*, 17(3), 551-568.
- Özmen, Ş. Y. (2018). Dijital Şiddet, Siber Zorbalık ve Yeni Medya Okuryazarlığı Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(61), 958-966.
- Palermi, A. L., Servidio, R., Bartolo, M. G., & Costabile, A. (2017). Cyberbullying and self-esteem: An Italian study. *Computers in Human Behavior*, 69, 136-141.
- Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2006). Bullies Move Beyond the Schoolyard A Preliminary Look at Cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(2), 148-169.
- Pew Research Center. (2023, 4 28). *The State of Online Harassment*. pewresearch: <https://www.pewresearch.org/internet/2021/01/13/the-state-of-online-harassment/> adresinden alındı
- Piotrowski, C. (2012). From Workplace Bullying to Cyberbullying: The Enigma of E-Harassment in Modern Organizations. *Organization Development Journal*, 30(4), 44-53.
- Privitera, C., & Campbell, M. A. (2009). Cyberbullying: the new face of workplace bullying? *Cyberpsychol Behaviour*, 12(4), 395-400.
- Semiz Türkoğlu, H. (2022). Dijital Şiddet Kavramı Üzerinden Linç Kültürü: Twitter Üzerine Bir İnceleme. *İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Yüzyıl'da İletişim Kongresi*. İstanbul: Yeni Yüzyıl Üniversitesi.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils. *J Child Psychol Psychiatry*, 49(4), 376-385.
- Soyadı, A. (2020, Temmuz). Çalışma Başlığı. *Selçuk İletişim*, 13(2), 1-12.
- Şener, G., & Abınık, N. (2023, 4 28). *Türkiye'de Dijital Şiddet Araştırması*. CyberMag: <https://www.cybermagonline.com/turkiyede-dijital-siddet-arastirmasi> adresinden alındı
- Türk, A. (2013). *Y Kuşağı*. Kafekültür Yayıncılık.
- Türkoğlu, T. (2013). *Dijital Tefekkür*. Beyaz Yayınları.
- Tamer, N., & Vatanartıran, S. (2014). Ergenlerin Teknolojik Zorbalık Algıları. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 1(2), 1-20.
- Tennant, J. E., Demeray, M. K., Coyle, S., & Malecki, C. K. (2015). The dangers of the web: Cybervictimization, depression, and social support in college students. *Computers in Human Behavior*, 50, 348-357.
- TÜİK. (2023, 4 28). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, 2022*. TÜİK: [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587) adresinden alındı
- Tokunaga, R. S. (2010). Following you home from school: a critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computers in Human Behavior*, 26(3), 277-287.
- United Nations. (2023, 4 28). *United Nations Department of Economic and Social Affairs*. IGF Annual Meetings Proceedings : <https://www.intgovforum.org/en/content/igf-annual-meetings-proceedings> adresinden alındı

Varela, J. J., Hernández, C., Miranda, R., Barlett, C. P., & Rodríguez-Rivas, M. E. (2022). Victims of Cyberbullying: Feeling Loneliness and Depression among Youth and Adult Chileans during the Pandemic. *Int J Environ Res Public Health*, 19(5886), 1-15.

Wang, J.-L., Jackson, L. A., Zhang, D.-J., & Su, Z.-Q. (2012). The relationships among the Big Five Personality factors, self-esteem, narcissism, and sensation-seeking to Chinese University students' uses of social networking sites (SNSs). *Computers in Human Behavior*, 28, 2313-2319.

Worchel, S., Cooper, J. M., Goethals, G., & Olson, J. M. (1999). *Social Psychology*. Nelson-Hall, Inc .

Yıldırım, E. (2019). Sosyal medyada kadınlara yönelik dijital şiddet / Digital violence against women in social media. İstanbul, Türkiye: İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalı.

Yiğit, M. F., & Seferoğlu, S. S. (2017). Siber Zorbalıkla İlişkili Faktörler ve Olası Çözüm Önerileri Üzerine Bir İnceleme. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 4(2), 13-49.